

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

16. september 1941: Začetek državljanske vojne na Slovenskem
Tamara Griesser-Pečar

Article information:

To cite this document:

Griesser-Pečar, T. (2018). 16. september 1941: Začetek državljanske vojne na Slovenskem, Dignitas, št. 45/46, str. 33-44.

Permanent link to this document:

[https://doi.org/ 10.31601/dgnt/45/46-4](https://doi.org/10.31601/dgnt/45/46-4)

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

16. september 1941: Začetek državljanske vojne na Slovenskem

dr. Tamara Griesser - Pečar

Kdor hoče zgodovinsko in pravno presoјati razmere v Sloveniji med drugo svetovno vojno, mora odgovoriti na nekaj temeljnih vprašanj – predvsem o dejanskem položaju in resničnem delovanju Osvobodilne fronte (OF), vrhovne organizacije tako imenovanega »narodnoosvobodilnega boja« (NOB), ker so komunisti na legitimnosti te organizacije gradili svojo oblast. Za Borisa Kidriča npr. so bili odloki OF – on govori o ukrepih –, ki so bili sprejeti 16. septembra 1941, »prvi korak k postavitvi slovenske narodne suverenosti« in »prvi znaki nove slovenske oblasti, ki se z naraščajočo avtoriteto javlja v Osv. fronti.«¹ Nekateri še danes trdijo, da izvirajo korenine samostojne suverene države prav v OF in NOB. Začetki OF sploh niso točno dokumentirani, kar preseneča, če sledimo interpretaciji komunistov, da je bil OF legitimni predstavnik celotnega slovenskega naroda. Danes je povsem jasno, da 27. aprila oz. pravilno 26. aprila organizacije z imenom Osvobodilna fronta sploh še ni bilo. Slovenija je torej v času komunističnega režima 27. aprila praznovala nastanek nečesa, česar na tisti dan ni bilo. Pozneje je samostojna država Slovenija praznik 27. aprila preimenovala v dan upora, oznako, ki prav tako ne ustreza dejstvu, saj tudi o uporju tega dne ne more biti govora.

26. aprila je v Sloveniji izredno šibka Komunistična partija – štela je le 1280 članov – ustanovila krovno organizacijo z imenom Protiimperialistična fronta (PIF). Njen sovražnik ni bil okupator, usmerjena je bila namreč, kar pove že samo ime, proti imperializmu, tujim in domačim, saj je izrecno navedeno, da je usmerjena tudi proti »izdajalski lastni kapitalistični gospodi«. *Slovenski poročevalec* je od maja do napada na SZ bičal imperializem, predvsem je bil mišljen angleški, ameriški, francoski. Nemške in italijanske

¹ »Pomen osnovanja SNOO in njegovih ukrepov«, *Slovenski poročevalec*, 20. 9. 1941.

okupatorje je zadela kritika le, kadar so se pokazali kot imperia-
listi. Že junija 1940 je KPS v Vinjah sprejela resolucijo, v kateri je
odgovornost za drugo svetovno vojno pripisala Veliki Britaniji in
Franciji. V svojih vrstah ni trpela nobenega ugovora, nobene kriti-
ke. Več komunistov je bilo iz partije izključenih. Posebno znan je
primer Angele Vode, ki je kritizirala Stalina in sovjetsko okupacijo
Poljske, pa tudi prepoved protinacističnega delovanja in bila za-
radi tega izključena iz partije.² Pritrdimo lahko oceni Vide Deže-
lak Barič v njeni študiji o KPS: »S partijskimi čistkami in procesom
boljševizacije partije, to je brezpogojnega sprejemanja partijske
usmeritve, je vodstvo KPJ še pred okupacijo Jugoslavije izgradilo
idejno povsem monoliten strankin organizem.«³

Šele po napadu Nemčije na Sovjetsko zvezo, 22. 6. 1941, se je
PIF iz taktičnih razlogov preimenovala v OF. Komunistični ideo-
log Edvard Kardelj je na predavanju v partijski šoli na Rogu leta
1944 potrdil, da je bila vojna med Veliko Britanijo in Nemčijo za
komuniste pred napadom Nemčije na Sovjetsko zvezo krivična,
imperialistična vojna. Šele po napadu na Sovjetsko zvezo – in ne
po napadu na Jugoslavijo 6. aprila 1941 – se je za komuniste zna-
čaj vojne spremenil, naenkrat je postala vojna pravična. Vendar
ostane tudi potem glavni strateški sovražnik imperializem in ne
fašizem. Fašizem je bil, tako Kardelj, važen »izključno le za taktiko
proletariata«.⁴

KPS je bila namreč pred napadom na Sovjetsko zvezo – kot del
KPJ, ki je bila sekcija Kominterne – vezana na sporazum Hitler-
Stalin, 23. avgusta 1939, in na »Mejno in prijateljsko pogodbo«, 28.
septembra 1939. Dejstvo je, da je Sovjetska zveza začela drugo sve-
tovno vojno na strani nacistične Nemčije že leta 1939, ko je 17. sep-
tembra zasedla del Poljske. Potem pa je leta 1940 zasedla še baltske
države (Estonijo, Latvijo in Litvo) in napadla Finsko, ki pa se ji je
zoperstavila. Sodelovanje Nemčije in Sovjetske zveze je bilo zelo
obširno na vseh mogočih področjih. Podpisali sta tri gospodarske
sporazume, tako da lahko utemeljeno trdimo, da je Sovjetska zve-
za financirala Nemčiji začetek vojne. Nemška vojna industrija je
bila izredno odvisna od surovin, ki jih pa sama ni imela. Uvozila je

² Angela Vode, *Skriti spomin*, Nova revija, Ljubljana 2004, str. 34–50.

³ Vida Deželak Barič, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje 1941–1943*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2007, str. 31.

⁴ Ista, »Osvobodilni boj kot priložnost za izvedbo revolucionarnih ciljev«, *Prispevki za novejšo zgo-
dovino*, 35/1–2 (1995), str. 144–146; ista, *Komunistična partija Slovenije in revolucionarno gibanje
1941–1943*, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2007, str. 52sl.

40 % nafte iz Sovjetske zveze, 30 % niklja, 70 % fosfata. SZ pa ni prispevala samo lastnih surovin, uvažala je tudi surovine za Nemčijo, ker tega Nemčija zaradi angleškega bojkota ni mogla uvoziti sama. Preko Sovjetske zveze so Nemci uvažali kovine in druge surovine iz celega sveta.⁵

Od vsega začetka je bilo torej jasno, da je bilo komunistom prizadevanje za izključno oblast pomembnejše od vsakega boja proti okupatorju. Tako je Kardelj že oktobra 1940 na V. državni konferenci KPJ v Zagrebu za primer okupacije naznanil, da se bodo komunisti borili, »če bo boj za Jugoslavijo napreden« in »če bo to v interesu revolucije in ZSSR.«⁶ Vnaprej je že bilo določeno, da se bodo borili proti vsaki skupini, ki bi se tudi pripravljala na odpor proti okupatorju. Vsi protikomunisti naj bi bili kasneje uničeni ali (z domnevno kolaboracijo) kompromitirani. Komunistična partija je kot pobudnica te ustanovitve od vsega začetka imela vodilno vlogo in nikakor ni bila voljna te oblasti prepustiti ali je s kom deliti. Že ob koncu avgusta 1941 je organizacijski sekretar Tone Tomšič jasno dejal: »Moti se kdor misli, da je možna široka osvobodilna fronta slov. naroda brez čvrstih organizacij KP Slovenije.«⁷ Vodilna vloga Komunistične partije je bila med ustanovnimi skupinami (KPS, Sokoli, krščanskimi socialisti, levimi intelektualci) nesporna. Članice ustanoviteljice PIF in Osvobodilne fronte (OF) niso nikoli razpravljale o enakopravnosti sodelujočih skupin ali primerni delitvi nalog med njimi.⁸ Zgodovinar Metod Mikuž vidi kontinuiteto od leta 1935 naprej. Po njegovem OF ni nastala šele leta 1941, Ljudska fronta se je z organizacijami kot PIF oz. OF samo kakovostno izboljšala. Mikuž trdi, da pri PIF – in kasneje pri OF – ni šlo za koalicijo različnih strank, ampak za novo, razširjeno dejavnost komunistov.⁹ Komunisti tudi niso nikoli popolnoma zapuili nekomunističnim skupinam v vrstah OF.

Ključni odloki, na katerih so komunisti gradili svojo oblast, so bili sprejeti 16. septembra 1941 na III. zasedanju Vrhovnega plenuma OF v Ljubljani: »Sklep Vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slovenskega naroda, da se konstituira v Slovenski narodni

⁵ Thierry Wolton, *Rot-Braun: der Pakt gegen die Demokratie von 1939 bis heute*, prevedel Hainer Kober, Hoffmann und Campe, Hamburg 2000.

⁶ Janko Prunk, »O značaju komunističnega sistema«, Zgodovinarji o komunizmu 2, *Delo*, 11. 3. 1998.

⁷ »Razširimo in učvrstimo partijske organizacije«, *Delo*, št. 2, konec avgusta 1941, ponatis 1947, str. 62.

⁸ Makso Šnuderl, *Zgodovina ljudske oblasti*, DZS, Ljubljana 1950, str. 125.

⁹ Metod Mikuž, *Pregled zgodovine narodnoosvobodilne borbe v Sloveniji*, 1. Knj., Cankarjeva založba, Ljubljana 1960, str. 97–98.

osvobodilni odbor«, »Odlok Slovenskega narodno osvobodilnega odbora o vključenju slovenskih partizanskih čet v narodno-osvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije«, »Odlok Slovenskega narodnega osvobodilnega odbora o zaščiti slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve« ter »Odlok SNOO o narodnem davku« in »Posojilo svobode«. ¹⁰ Posebnega pomena in dalekosežni so bili predvsem prvi trije odloki.

Najprej se je Vrhovni plenum preimenoval v Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO). Pomemben je drugi člen tega odloka, ki se glasi: »Slovenski narodni osvobodilni odbor za časa osvobodilne borbe edini predstavlja, zastopa, organizira in vodi slovenski narod na vsem njegovem ozemlju. Vsako organiziranje izven okvira Osvobodilne fronte slovenskega naroda je v času tujčeve okupacije škodljivo borbi za narodno svobodo.« ¹¹ Ta člen utemeljuje monopol in vrhovno oblast OF. Ker pa v vojnem času ni bilo mogoče izvesti referendumov in volitev, torej OF sploh ni mogla dobiti pooblastila večine naroda, da deluje v njegovem imenu, se ni mogla sklicevati na voljo prebivalstva. Tako pravico so imeli kvečjemu zadnji izvoljeni predstavniki strank pred začetkom vojne. Ti pa v Osvobodilni fronti niso bili zastopani. Komunistična partija je bila konec leta 1920 prepovedana in je od takrat naprej delovala ilegalno. OF je zastopala kvečjemu določeno mnenje v Ljubljani in okolici, razporeženje ljudi podeželskih področij pa sploh ne, najmanj seveda voljo tistih, ki so bili pod nemško okupacijo. OF torej ni zastopala večinske volje prebivalstva, čeprav je bila velika večina do okupatorja sovražno razporežena. KPS je bila torej objektivno prešibka, da bi se sama lahko uveljavila ali celo sklicevala na kakršnokoli voljo ljudstva. Tega se je KP tudi zavedala, zato se je vsaj v začetku z razširjeno osnovo, OF, skrila za zelo priljubljeno idejo osvoboditve in skrbno pazila, da je bila v ospredju OF in ne KPS. Misel o krovni organizaciji odpora je namreč pri ljudeh najprej padla na plodna tla. Večina Slovencev je bila proti okupatorjem sovražno razporežena ali jih je vsaj odklanjala. Zato lahko rečemo, da je bila OF v prvem obdobju, ko ljudje o njej niso bili seznanjeni, nekak simbol volje do osvoboditve, saj je obljubljala, da bo proti okupatorjem mobilizirala vse »svobodoljubne borbe-

¹⁰ *Dokumenti ljudske revolucije*, knj. I, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, št. 38–43, str. 116–122.

¹¹ »Člen 3. Uresničujejoč slogo in enotnost narodov Jugoslavije stopa Slovenski narodni odbor v stalno zvezo z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije«, v: *Dokumenti ljudske revolucije*, knj. I, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, št. 38, str. 116.

ne slov. skupine, ne glede na politične in svetonazorske vidike».¹² Naklonjenost do OF pa ne pomeni avtomatično tudi naklonjenost do KP. Ljudje vsaj na začetku sploh niso vedeli, da je OF popolnoma v rokah komunistov.

Povsem legitimna je bila torej ustanovitev OF, kot tudi ustanovitve vsake druge organizacije, ki je bila naperjena proti okupatorju, nesprejemljiva pa je bila monopolizacija upora. OF ni imela prav nobene legitimacije drugim političnim strankam in družbenim skupinam prepovedati ustanavljanje svoje organizacije. Ta člen je namreč vsakomur, ki se ni strinjal z načeli OF, ki je bila pod popolno komunistično kontrolo, odvzel pravico, da se izven OF upre okupatorju. Nekomunistične skupine v OF, ki jih je partija v smislu ruske državljanske vojne imenovala »zaveznike«, so bile zgolj orodje v rokah vodilnih komunistov, ker so bili sami prešibki, da bi lahko od vsega začetka obvladali celotno situacijo NOB. Ko pa komunisti teh zaveznikov niso več potrebovali, jih je CK KPS prisilil – krščanske socialiste in sokole –, da so podpisali Dolomitsko izjavo (sklenjena 28. 2. 1943, podpisana 1. 3. 1943), s katero so dokončno kapitulirali.¹³ Skrbno so bedeli tudi nad tem, da je KP ostala edina stranka v OF, sicer bi se pokazalo, da so krščanski socialisti mnogo številnejši od komunistov. Seveda odločilnim voditeljem OF ni šlo za odpor proti okupatorju kot takemu, ampak za to, da postavijo smernice za komunistično revolucijo.

Komunisti so seveda ta dokument vrednotili popolnoma drugače. Kidrič je 20. septembra 1941 pisal: »Osvobodilna fronta je postala središče slovenskega osvobodilnega boja. Do tega ni prišlo slučajno ali na podlagi kakih računov, ampak po zakonih naravnega razvoja, ki zahtevajo podreditev vseh narodovih sil skupnim ciljem bodočnosti. Danes ne more več nihče ponavljati starega očitka, da predstavlja OF plašč za izigravanje enega dela Slovencev proti drugemu delu ali izrabljanje narodne osvoboditve v sebične partikularne namene. Med vsemi skupinami OF vlada danes popolno soglasje glede na izvedbo narodnega osvobojenja. Vse to se je torej moglo zgoditi na temelju poštene volje pozitivnih slovenskih skupin, ki so razumele klic časa ter se združile v mogočno gibanje narodnega osvobojenja.«¹⁴

¹² »Proglas vrhovnega plenuma Osvobodilne fronte slov. naroda«, v: *Dokumenti ljudske revolucije*, knj. I, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, št.18, str. 66.

¹³ Edvard Kocbek v pogovoru s tržaškim publicistom Borisom Pahorjem.

¹⁴ »V Osvobodilno fronto«, *Slovenski poročevalec*, 20. 9. 1941.

Režimski pravnik Makso Šnuderl je delil Kidričevo mnenje, izraženo v *Slovenskem poročevalcu*. Navedeni 2. člen po Šnuderlovem mnenju določa nalogo SNOO in kaže, kakšno oblast si je OF podelila: zastopanje, organiziranje in vodenje slovenskega naroda – pod vodstvom KP. V 3. členu je potem še formulirano, da je SNOO v stalni zvezi z enakimi predstavniki drugih narodov Jugoslavije. »V tej določitvi nalog SNOO spoznamo vso stvarnost in realnost političnega vodstva KP ... Vsebina tega dokumenta pomeni dvig avtoritete vrhovnega organa OF in njegovega IOOF ter učinkovito sredstvo za nadaljne usmerjanje procesa ljudske revolucije. V teh kratkih stavkih je cel državni politični program.«¹⁵ Vendar kljub temu, da naj bi bila ustanovitev SNOO prvi korak h graditvi slovenske suverenosti, je bil SNOO po mnenju Šnuderla »tipičen revolucionarni organ, vmesni organ v procesu graditve državnosti ...«¹⁶

Če pa je SNOO »tipičen revolucionarni organ«, kot trdi Šnuderl, potem *a priori* predpostavljamo, da je SNOO nelegalen organ, ker pojem »revolucija« ne označuje fenomena, ki bi temeljil na legalnosti. V nasprotju s pojmom »evolucija«, ki označuje spremembe po mirni in zakoniti poti, načrtuje pojem »revolucija« nasilno, nezakonito, radikalno spremembo neke politične in gospodarske ureditve oz. sistema. S stališča vladajoče ureditve je upor proti revolucionarnemu nasilju ne samo pravno upravičen, temveč pod določenimi pogoji celo nujen. Revolucionar od vsega začetka ne deluje na podlagi veljavnega prava in reda, ampak prav nasprotno, načrtuje nasilni prevrat. Kljub temu pa je revolucija lahko v višjem smislu »legitimna«, če se lahko sklicuje na nek višji moralni razlog, ki presega veljavno pravo. Tak razlog bi lahko bil osvoboditev nekega naroda iz suženjstva, razredne diktature, tuje oblasti (torej tudi okupacije) itd. Zaradi tega je pri presojanju nujnosti in moralne upravičenosti revolucije pomembno poznati razloge za revolucijo in razmere za njen povod, vedeti pa moramo tudi, kakšnih sredstev se je posluževala oz. kako je bila izvedena. Odgovoriti moramo na vprašanje, ali je revolucija storila le najnujnejše, da doseže svoj cilj, ter ravnala kolikor je mogoče humano in strpno. In ali je njen cilj družba, v kateri se človekove pravice spoštujejo, ali pa je pri utrjevanju oblasti določenih oseb, organizacij ali strank prestopila bregove nasilja in končno sama vzpostavila človekovim pravicam nasproten sistem.

¹⁵ Makso Šnuderl, *Zgodovina ljudske oblasti*, DZS, Ljubljana 1950, str. 134.

¹⁶ Ibid.

Drugi pomemben odlok je bil »Odlok slovenskega narodnega osvobodilnega odbora o vključenju slovenskih partizanskih čet v narodno-osvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije«. Določa, da slovenske vojaške čete tvorijo slovenski vojaški zbor z lastnim poveljstvom, in vključuje ta vojaški zbor v »Narodno-osvobodilne partizanske oddelke Jugoslavije« pod poveljstvom Glavnega štaba.¹⁷ Pozneje je bil kot dopolnitev sprejet še »Sklep vodstva Osvobodilne fronte slovenskega naroda o ustanovitvi Narodne zaščite«, ki je bil objavljen v *Slovenskem poročevalcu* 17. oktobra 1941 in ki je tudi Narodno zaščito (NZ) podredil poveljstvu slovenskih partizanskih čet. Naloga NZ je bila preprečevanje aretacij, rekvizicij živeža in živine, preseljevanje Slovencev in naseljevanje tujcev, požiganje vasi itd. Organizirala naj bi se po vaseh, mestih, tovarnah in podjetjih. Poleg vojaške oblasti naj bi SNOO dobil s tem odlokom tudi kazensko oblast.

Tretji odlok z dalekosežnimi posledicami je bil »Odlok slovenskega narodnega osvobodilnega odbora (SNOO) glede zaščite slovenskega naroda in njegovega gibanja za osvoboditev in združitve«, ki je uvajal strog disciplinski in kazenski sistem. Ta odlok je bil temelj t. i. »revolucionarnega sodstva« vse do Uredbe Vrhovnega štaba NOV in POJ 24. maja 1944 o vojaških sodiščih, ki je pričela veljati 30. avgusta 1944.¹⁸ »Zaščitni odlok« je podelil SNOO kazensko oblast in v očeh komunistov legaliziral »likvidacije«, umore Slovencev, ki niso sledili načelom, zapovedim in ukazom OF – oz. KPS. S tem instrumentom je bilo mogoče neljube nasprotnike razglasiti za »izdajalce«. Povsem vseeno je bilo, ali so dejansko sodelovali z okupatorjem ali pa so nasprotno, čeprav izven OF, delovali proti okupatorju.

»Izdajalce« so po tem odloku »za zaščito slovenskega naroda« lahko obsodili na smrtno kazen. Kot »izdajalce« so opredelili denunciante (čl. I, tč. 1), dalje Slovence, ki so posredno ali neposredno stopili »v stik z oblastniki okupatorjev ali drugimi sovražniki svobode slovenskega naroda« (čl. I, tč. 2), končno Slovence, ki so zaradi svoje sebične koristi ali koristi skupine »odvajali« »narodne sile za borbo proti osvoboditvi slovenskega naroda« (čl. I, tč. 3). Izvršni odbor OF je v *Slovenskem poročevalcu* 31. januarja 1942, tč. 3, še preciziral in razložil, da se tolmači tako, »da se sankcije

¹⁷ *Dokumenti ljudske revolucije*, knj. I, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, št. 40, str. 118.

¹⁸ *Ibid.*, št. 41, str. 119–120. Odlok je bil objavljen v *Slovenskem poročevalcu* 1. 10. 1941.

(smrtna kazen) omenjenega zaščitnega zakona raztezajo na vsakogar, ki dela na to, da na ozemlju slovenskega naroda nastane oborožena sila, ki ne raste iz Slovenskih narodnoosvobodilnih partizanskih čet in Narodne zaščite pod političnim in vojaškim vodstvom Osvobodilne fronte.« To pomeni, da smrtna kazen ni grozila le tistim, ki so »narodne sile« mobilizirali proti Osvobodilni fronti, ampak tudi tistim, ki so izven OF »narodne sile« odvajali za druge cilje. Vse dejavnosti, torej tudi odpor proti okupatorju, so bile potemtakem »sebične« in usmerjene proti narodni osvoboditvi, če se niso dogajale v okviru OF pod komunističnim vodstvom in partizanske vojske. Poleg smrtne kazni so bile odrejene še druge kazni – zaplemba celotnega premoženja, uničenje premoženja, »narodni bojkot« (izobčenost v družbi).

»Odlok ima nalog, varovati slovenski narod pred uničenjem, varovati njegovo svobodo in samostojnost, narodne sile za borbo proti sovražnika, organizacijo in delo narodnega osvobodilnega gibanja ter vodilne in podporne osebe gibanja,« piše Makso Šnuderl. »V tem odloku je izvedeno načelo družbene nevarnosti; ker je družbeni odnos slovenskega ljudstva splošna ljudska revolucija, velja varstvo tej revoluciji. Družbi nevarna dejanja so torej protirevolucionarna dejanja kakor izdajstvo narodnega osvobodilnega gibanja in boja, denuncianstvo glede oseb v narodnoosvobodilnem gibanju in sploh vsaka pomoč okupatorju.«¹⁹ Z drugimi besedami, namen odloka je ščititi revolucijo in njene privrženice.

Pri tem pa sploh ni bilo potrebno, da je nekdo dejanje tudi uresničil, zadostovalo je že, da ga je nameraval uresničiti. Makso Šnuderl je to potrdil, ko je navedel: »Odlok ima tipičen znak konspirativnega sodstva. Izenačuje se *dolus* [namen, naklep] s *culpo* [krivda].« S tem so bile odprte vse možnosti, da so likvidirali ljudi, o katerih so trdili, da načrtujejo izdajstvo. Tudi za dejanja, ki jih je nekdo storil pod prisilo, po tem odloku ni bilo opravičila, čeprav so motivi v vsakem urejenem pravnem sistemu odločilni za odmero kazni. »Tudi izsiljeno dejanje je kaznivo, ker je v boju za obstoj ljudstva dolžnost vsakogar, žrtvovati se ...«, zaključuje Šnuderl.²⁰

»Zaščitni odlok« je predvidel posebna tajna sodišča, ni pa določal, kako naj bodo sestavljena, kdo naj jih imenuje in kako naj bi delovala. Določal je le, da naj bo postopek hiter, usten in tajen

¹⁹ Makso Šnuderl, *Zgodovina ljudske oblasti*, DZS, Ljubljana 1950, str. 142.

²⁰ Ibid.

in da zoper razsodbo ni pritožbe. Nekaj vidnih obsodb je sicer objavil *Slovenski poročevalec*, dokler se ni izkazalo, da so take objave izredno negativno vplivale na ljudi, in je zato Kardelj na predlog Zdenke Kidrič dal direktivo, »da ni treba več objavljati ubitih denuncijantov«, razen v »nujnih primerih«, ²¹ vendar iz objavljenih obsodb ni razvidno, kdo je sodbo izrekel, kje in kdaj. Imena sodnikov je poznal samo izvršni odbor OF, je trdil Zoran Polič. To je bila po njegovi oceni »tipična oblika revolucionarnega sodstva, ki seveda zahteva stalno budnost odgovornih nosilcev politične oblasti, moralno neoporečenost članov sodišča in sposobnost pravilnega ocenjevanja podatkov o storjenih kaznivih dejanjih.« ²² *Slovenski poročevalec* je 24. oktobra 1941 sicer objavil »Opozorilo« OF, »da so eksekucije izdajalcev stvar rednega sodnega poslovanja ... Niti doslej niti v bodoče ne bo nobene neutemeljene smrtnih obsodb in njene izvršitve.« Dejansko pa takih sodišč sploh ni bilo, imena žrtev je določilo kar vodstvo partije in ne izvršni odbor OF, delno pa je dalo samo splošna navodila, iz katerega kroga ljudi Varnostno-obveščevalna služba (VOS) lahko poljudno izbere primerne žrtve. O tem priča npr. Kardeljevo navodilo Zdenki Kidrič 4. 7. 1942: »Kakor hitro dobite kake nove podatke o Cas./Casar/Žeb./Žebot Ciril/itd. – streljajte. Če se bo mržnja mas proti njim povečala v bližnjih dneh – streljajte brez podatkov. Rupnika, čim ga dobite na muho. Denunciante in izdajalce pa streljajte brez vsakih ozirov.« ²³ In 17. 9. 1942: »Likvidirajte, kjerkoli in kakor koli morete vse tiste, na katere lahko pred javnostjo pokažete, da so izzivači državljanske vojne v korist Italijanov ... Treba je dokazati, da bela garda izziva državljansko vojno v korist okupatorja (in to danes ni težko) in kot take likvidirati posamezne pripadnike te tolpe ...« ²⁴ Podobno navodilo je Kardelj poslal Ivanu Mačku v partizane 1. 10. 1942: »Belo gardo uničujte neusmiljeno. Ne oklevajte in ne popuščajte. Udarci naj bodo zlasti spočetka taki, da bodo čutili našo moč ... Duhovne v četah vse postreljajte. Prav tako oficirje, intelektualce i.t.d. ter zlasti tudi kulake in kulaške sinove ...« ²⁵

VOS, ki je bila ustanovljena avgusta 1941 in ki je bila odgovorna izključno partiji oz. CK KPS, čeprav je v imenu imela pridevek OF,

²¹ AS I, VOS II-1, 4, Kardeljevo pismo 12. 6. 1942.

²² Zoran Polič, »Vojaško sodstvo v narodnoosvobodilni borbi«, v: *Slovenski pravniki v narodnoosvobodilni borbi*, Zveza društev pravnikov Slovenije, Ljubljana 1985, str. 37.

²³ AS III, VOS II-1, 21.

²⁴ Ibid, 32.

²⁵ AS I, 1521: Edvard Kardelj-Krištof, Material za knjigo *Jesen 1942*.

sestavljali pa so jo tudi izključno člani KPS in komunistične mladinske organizacije SKOJ, je prevzela likvidacije, torej kaznovanje in usmrtitev partiji neprijetnih Slovencev. T. i. »izdajalce« je ubijala na cesti in na domu, nadaljevalo se je na podeželju t. i. Ljubljanske pokrajine. Samo do konca leta 1941 so – tako Boris Mlakar na posvetovanju v Državnem svetu – člani VOS-a in partizani ubili čez 120 Slovencev.²⁶ Njena naslednica je bila potem leta 1944 OZNA. Komunistom sploh ni šlo za to, da bi odstranili kakšne narodne izdajalce, ampak za to, da bi odstranili vodilne ljudi protikomunistične strani, ki so bili njihovim ciljem, namreč »socialistični revoluciji«, nevarni. Upoštevali niso niti načel pravne države niti humanitarnih načel. Sploh pa namen teh »likvidacij« ni bil kazen za neko konkretno dejanje, temveč odvracanje in zastraševanje drugih. Šele po sklepu izvršnega odbora OF 31. julija 1942 je bila na »osvobojenih ozemljih« – ozemljih, ki so jih Italijani zapustili in so nato nanje vdrli partizani – sestavljena »izredna sodna komisija«, ki naj bi sodila po »zaščitnem odloku«, vendar zaradi hudih oboroženih spopadov sploh ni začela delovati. Kasneje, po koncu leta 1943, so kazenska dejanja po »zaščitnem odloku« delno prepuščali vojaškim sodiščem. Toda tudi ta »revolucionarna sodišča« so se opirala na poročila VOS-a. Še jeseni 1943 so njihovi predstavniki brez pomisleka sprejemali poročila VOS-a o domnevni krivdi »obtoženca« kot veljaven dokaz krivde.²⁷

Takratni ustavni sodnik in poznejši minister za pravosodje Lovro Šturm, ki se je v številnih prispevkih intenzivno ukvarjal prav s človekovimi pravicami, je bil prvi nekomunistični pravnik v Sloveniji, ki je naredil pravno analizo teh revolucionarnih odlokov 16. septembra 1941, predvsem pa dveh odlokov, odloka o preimenovanju vrhovnega plenuma oz. odloka o monopolizaciji in zaščitnega odloka. Prišel je do zaključka, da sta »tipičen primer zlorabe prava«. Ugotovil je, da sta bila »že ob njunem nastanku v očitnem nasprotju s splošnimi, od civiliziranih narodov priznanimi pravnimi načeli, ki jih je človeštvo strnilo v kodeks etičnih vrednot in pravil družbenega sožitja«, namenjena nista bila »zagotavljanju svobode in vzpostavitvi svobodne demokratične družbe, ampak sta bila uporabljena za ustrahovanje ljudi in za izvedbo komuni-

²⁶ Boris Mlakar, »Krogi nasilja med Slovenci v vojnih letih 1941–1945«, v: *Žrtve vojne in revolucije*, Državni svet Republike Slovenije, Ljubljana 2005, str. 23–24.

²⁷ AS II, GŠS, fasc. 117/I. Do maja se je Varnostnoobveščevalna služba (VOS) imenovala Obveščevalna in varnostna služba.

stične revolucije in za vzpostavitev totalitarnega družbenega sistema pod monopolno oblastjo komunistične partije.«²⁸

Pozneje je nemški pravnik Dieter Blumenwitz napisal mednarodno študijo o Sloveniji med letoma 1941 in 1946 ter podobno kot profesor Šturm ocenil, da so odloki, posebno pa »zaščitni odlok«, nasprotovali mednarodnemu pravu, »še zlasti, ker so njegove odločbe odpravile vsakršno pravno varnost in nasprotno omogočale kaznovanje skorajda kateregakoli dejanja ...«²⁹ Poudaril je, da se je kršenje elementarnih človekovih pravic s strani komunistov vleklo skozi celotno vojno, pa seveda povojno obdobje.

Od jeseni 1941 naprej se v Sloveniji razvija še druga raven dogajanja: poleg okupacije in odpora proti okupaciji je tukaj tudi raven komunističnih poskusov revolucije ter protikomunističen odpor, ki ga vodijo predvsem predstavniki predvojnih legalnih strank. Torej: vzporedno z vojno tujih sil proti Jugoslaviji in s tem tudi proti slovenskemu ljudstvu je izbruhnila še državljanska vojna Slovencev proti Slovincem. Prilaščanje monopola oz. izključne pravice OF do odpora je zastripilo ozračje med Slovenci v času, ko bi bilo nujno združevanje vseh sil proti okupatorju – tako socialističnih kot krščanskih in liberalnih.

16. september, dan, ko je Slovenski narodni osvobodilni odbor (SNOO) razglasil prepoved delovanja vseh organizacij in odporiških skupin izven Osvobodilne fronte, je formalni začetek državljanske vojne in desetletja prikrivane krivde komunistov.

Določbe s 16. septembra 1941 so bile na drugem zasedanju Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora 1. novembra istega leta poglobljene s še sedmimi točkami – 21. decembra so končno dodali še točki 8 in 9. Teh devet določb je veljalo kot »9 temeljnih točk« OF. Bile so program Osvobodilne fronte,³⁰ ki je veljal do 1. kongresa OF julija 1945 v Ljubljani. Točke so bile objavljene v »Izjavi« 6. januarja 1942 – prvih sedem je *Slovenski poročevalec* objavil že 8. novembra:

Spet se zastavlja vprašanje legitimnosti.

Šesta točka določa, da bo OF po osvoboditvi prevzela oblast, v sedmi točki, da bo Osvobodilna fronta potem postavila »dosledno ljudsko demokracijo«. Očitno tu ni bila mišljena meščanska »par-

²⁸ Lovro Šturm, »Pogledi na vsebinsko pravno pravilnost dveh aktov SNOO z dne 16. septembra 1941«, *Podjetje in delo*, 24/6–7 (1998), str. 1094–1095.

²⁹ Dieter Blumenwitz, *Okupacija in revolucija v Sloveniji (1941–1946)*, Mohorjeva, Celovec, Ljubljana, Dunaj 2005, str. 117.

³⁰ Kidrič, »Informacijsko pismo«, 1944.

lamentarna demokracija«, osnovana na odprti, pluralni skupnosti, kjer svobodne volitve določajo sestavo parlamenta in načelo večine opredeljuje političen pomen. Tu gre namreč za »ljudsko demokracijo«, v kateri je, po marksistično-leninističnem razumevanju, delavski razred osvojil oblast pod vodstvom komunistične partije. »Parlamentarno demokracijo« pa razume kot obliko vladavine meščanstva. V »ljudski demokraciji« proizvodna sredstva od kapitalističnega vladajočega razreda preidejo v last države. Taka »dosledna ljudska demokracija« je bila od začetka cilj komunistov in Osvobodilne fronte, ki so jo obvladovali. Svojo legitimnost ta oblika »demokracije« izvaja izključno iz svoje ideologije - »ljudstva« pač ni potrebno spraševati.

Deveta točka določa, da narodno vojsko sestavljajo izključno partizani in narodna zaščita. S tem naj bi preprečili, da bi poleg partizanov nastale tudi druge odporiške čete. Ta določba naj bi tudi disciplinirala skupino aktivnih oficirjev, ki so stopili v OF. Kidrič je grozil, da bo zadušil vsak poskus organiziranja kakršnekoli druge vojaške enote.³¹ Za to prilaščanje monopola z neodvisnega in mednarodnopravnega stališča ne vidimo nobene legitimnosti. Komunisti torej iz ciljev svoje ideologije tako rekoč legitimirajo sami sebe.

Januarja 1942 je Kidrič odkrito in jasno pojasnil, da je Osvobodilna fronta ustvarila »državo v državi«.³² Kljub strašnemu nasilju okupatorjev naj bi ji uspelo zgraditi narodno strukturo oblasti. Partizanske čete naj bi osvobodilne akcije zaostriale, njeno članstvo in morala naj bi stalno rastli. Vodenje slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja je v rokah novih ljudi. Stare vodilne sile so pljunile na ljudstvo in se prodale okupatorju ali pa so zbežale v tujino, kjer znova premišlujejo, kako bi kasneje, ko bodo fašisti pregnani, spet ogoljufali ljudstvo. Po Kidričevem mnenju so zdaj Slovenci na poti narodne revolucije ...

³¹ *Dokumenti ljudske revolucije*, knj. I, Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana 1962, dok. 120, str. 266–268, Poročilo CK KPS CK KPJ 7. 1. 1942.

³² *Ibid.*, dok. 122, str. 274–275.